

A magyar nép megtelepedése a Kárpát-medencében, s beilleszkedése az európai népek közösségébe*

A Kárpát-medence egybefüggő nagy síksága, a magyar Alföld az eurázsiai ligetes sztyeppe zónájának legnyugatibb szigete. Ezért törvényszerű, hogy a történelem folyamán a nyugat felé húzódo állattartó népek szinte mindegyike megszállta ezt a területet. Megtelepedett már itt az i. e. IV. évezredi ún. gödörsiros kultúra népessége is. Az eurázsiai lovas nomadizmus életformájának kialakulása (az i. e. 1000 körül) a mozgékony lovas nomádok szinte egymást követték az alföldi pusztákon: előbb a szkíták egyik néprése, majd a szarmaták, hunok, később az avarok választották hazájuknak ezt a területet. Az Alföldön, vagy az egész Kárpát-medencében megtelepedett nomád népek történelmi sorsának közös vonása, hogy nem tudták itt lábukat véglegesen megvetni. A hunok és avarok birodalmát a nomád államalakulatok sorsa érte utol: a részfejedelmek belső széthúzása bomlasztotta meg államuk erejét, a külső ellenség csak a kegyelemdífést adta meg. Bukásuknak azonban volt még egy, nem kevésbé fontos oka is: e birodalmak államszervezete, társadalmi és gazdálkodása zömmel a régi keleti, nomád hagyományok útját járta tovább, s nem idomult az új, európai környezethez.

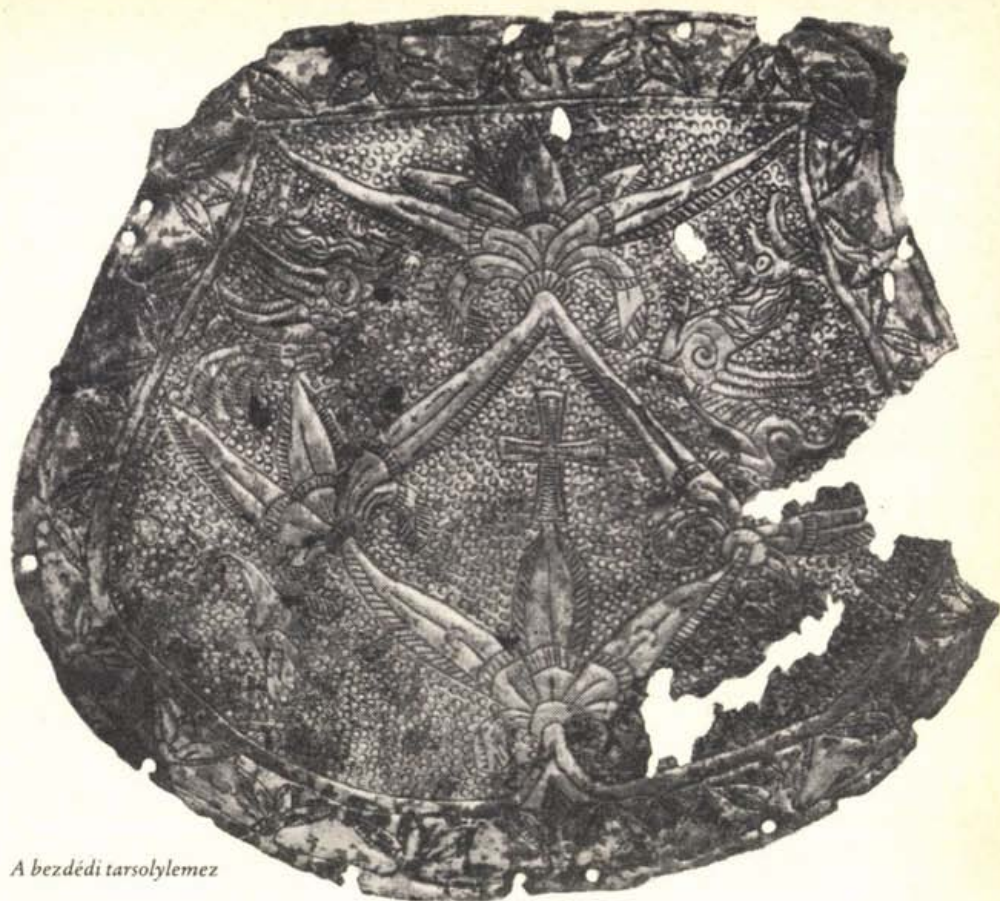
A fentiekől alapvetően eltért az ugyancsak keletről jött magyarság történelmi sorsa a 895-ös honfoglalást követően. A szintén keleti, nomád hagyományokkal érkező magyarság *véglegesen megvetette* lábát az újonnan szerzett kárpát-medencei hazában, beilleszkedett az európai népek közösségébe, megalkotván a térség egyik legerősebb feudális államát. Ezt a szokásostól eltérő történelmi életutat a történészek különböző okokkal magyarázták. Magam az alábbiakban szintén a magyarázatok számát szeretném szaporítani, remélve, hogy érveim között egy-két elgondolkoztató is akad.

Úgy vélem, hogy a feudális magyar állam kialakulásának, a magyar társadalom gyökeres átalakulásának vizsgálatánál a korábbiaknál jobban figyelembe kell vennünk a keleti, még a *honfoglalást megelőző* előzményeket. Ennek a lehetősége számottevően megnőtt az elmúlt évtizedek kutatási eredményei alapján, mivel jelentős mértékben gyarapodtak ismereteink azon kelet-európai területek népeinek történetéről, ahol a magyarság is élt a honfoglalást megelőző mintegy két évszázadban.

Mai ismereteink szerint a zömmel nomád életmódot folytató magyarság megközelítően 700 körül hagyta el a Középső-Volga és az Urál-hegység közötti területet, nagyjából a kora-középkori Baskíriát. A népesség egy része — a nomád hagyományoknak megfelelően — továbbra is itt maradt, s itt talált rájuk Julianus domonkos szerzetes 1236-ban, s nevezte e területet Magna Hungariának, azaz régi Magyarországnak.¹ A magyar törzsek ezt követően az Azovi-tenger Don—Donyec—Alsó-Volga vidékén telepedtek meg, amely területet az akkor legjelentősebb kelet-európai nomád állam, a Kazár Kaganátus tartotta ellenőrzése alatt. A magyarságot erős szálak fűzték a kaganátushoz, s bizonyára hosszabb ideig a kagán alattvalói voltak.

A kaganátus területén eltöltött időszak rendkívül mélyreható változásokat idézett elő a magyarság gazdálkodásában, kultúrájában és társadalmában. Főként az újabb régészeti kutatásoknak köszönhetően ma már eléggé jól ismerjük a szóban forgó terület gazdálkodási és etnikai viszonyait. A kazár kagán alattvalóiként a Don—Donyec—Azovi-tenger vidékén ebben az időszakban főként alán és bolgár-török nyelvű népesség élt, akiknek tárgyi hagyatékát szaltovói kultúra néven tartja számon a régészeti szakirodalom. Az Észak-Kaukázusból a VIII. század 30-as éveiben az arabok által kiűzött alánok főként a Don—Donyec-vidék ligetes sztyepei sávját lakták, míg a doni bolgárok főként a sztyeppevidéken éltek. Az alánság korábbi hazájából hozott ősi földművelő hagyományokkal rendelkezett, s ezt az életmódját folytatta a Don-vidéken is. Ennek a

* A Magyar—Lengyel Történelmi Vegyesbizottság 1986. október 7-i, varsói ülésén elhangzott előadás.

A bezdédi tarsolylemez

lehetőségét a kaganátus fegyveres ereje biztosította, amely évszázadokra lezárta azt a „sztyepei országot”, amelyen a nomád hadak korábban szinte teljesen felszámolták a megtelepült népek földműves falvait. Ez a fegyveres erő nyújtott lehetőséget arra is, hogy a nomád doni bolgár-törökség gazdálkodásában is jóval számottevőbb szerepet kapjon a megtelepült életmód. Az egykori nomádok megtelepedési folyamatát rendkívül jól szemléltetik azok a félig nomád, félig földműves falvak, amelyeket a szovjet régészek feltártak. Egyértelműen igazolható, hogy ez a megtelepedési folyamat, a földművelő életmód térhódítása az egész szóban forgó régió legjellemzőbb gazdaságfejlesztési tendenciája volt.

A fentiekből az is félreérthetetlenül következik, hogy ez a gazdaságfejlesztési tendencia az ugyanezen régióban élő magyarságnál is érvényesült. E feltevésnek természetesen nemcsak ilyen spekulatív alapja van. A magyar nyelvbe ez idő tájt mintegy 250 bolgár-török jövevényszó került be, jórészt minden bizonnyal ezen a területen. E jövevényszavak nagy hányada a földműveléssel, a belterjes állattartással és általában a megtelepült életmóddal kapcsolatos. Átvételük valószínűleg azzal magyarázható, hogy a Don-vidéki magyarság a szomszédos bolgár-törökség hatására sajátította el a megtelepült életmód számos elemét. E feltevést támogatják továbbá a régészeti eredményei is. A Don-vidéki és a magyarországi kora Árpád-kori falvak települészerkezete, a lakóépületek és gazdasági építmények formája szinte teljesen azonos. Számos közeli hasonlóságot találunk továbbá a települések lakóinak tárgyi emlékegyében is.²

¹Az ősmagyarság kialakulására és vándorlására vonatkozó elgondolásomat ld. *Fodor István: Verecke híres útján...* (Bp. 1975.) 116—227. old. A Julianus útról készült jelentés legújabb magyar nyelvű kiadása: *Györffy György: Julianus barát és Napkelet felfedezése* (Bp. 1986.) 1—82. old. A forráskritikai és a Magna Hungaria kérdéssel kapcsolatos újabb irodalomból ld. *Györffy György: i. m. 7—42. old. Róna-Tas András: A magyar népnév egy 1311-es volgai bolgár sírleliraton. Magyar Nyelv* (1986) 78—81 old., *F. Sz. Hakimzjanov: Egy újonnan felfedezett volgai bolgár sírlelirat. Uo.* 82. old. *Fodor István: Hol talált rá Julianus a keleti magyarokra? A nyíregyházi Jósza András Múzeum Évkönyve (1972—1974) (Nyíregyháza 1982.) 55—67. old. Ua.: 750 éves Julianus barát híradása Keleten maradt véreinkről. Népszabadság, 1986. XII. 24. 16. old.*

²E kérdésekről lásd: *Bartha Antal: IX—X. századi magyar társadalom.* (Bp. 1968) 12—118. old. *Bálint Csanád: A szaltovó-majaki kultúra avar és magyar kapcsolatairól. Archaeologiai Értesítő (1975) 52—63. old. Fodor István: Bolgár-török jövevényszavaink és a régészet. Magyar őstörténeti tanulmányok (Bp. 1977.) 86—94. old. további irodalommal.*

Mindez arra enged következtetni, hogy a kazár szomszédságban élő magyarság gazdálkodásában a korábbinál jóval jelentősebb szerepre tett szert a megtelepült, földművelő-állattartó életmód, s a honfoglaló magyarság 895-ben igen jelentős földművelő tömegeket hozott magával a Kárpát-medencébe.

Közbevetőleg azt is meg kell jegyezni, hogy a fenti újabb adatok megismerése után a magyar történeti irodalomban olyan vélekedés is lábra kapott, amely szerint a magyarság szinte teljesen földművelő népként érkezett új hazájába, s a nomadizmushoz úgyszólván semmi köze nem volt. Ennek az elgondolásnak azonban nemcsak a jól ismert írott források szólnak ellene, hanem a honfoglaló magyarság ma már igen jól ismert régészeti emlékménye is. Ez utóbbiak a tárgyi és szellemi műveltségben szemléltetik a nomád hagyományok szívós továbbélését, de a gazdálkodás, a hadseregvezet nomád vonásait is élénk színekkel tárják elének, nem is beszélve a keleti hagyományokat folytató művészetéről és hitvilágról.³

A rendelkezésünkre álló összes számba vehető adat alapján tehát kétségtelennek tűnik, hogy a honfoglaló magyarság életmódja félnomádnak nevezhető, s kétségtelen, hogy a VIII–IX. században életmódjukat a földművelő gazdálkodás nagymérvű térnyerése jellemezte. (Egybevág ezzel a felfogással Ibn Rusztának a 870-es évek állapotát jellemző tudósítása: „A magyarok országa bővelkedik fáknban és vizekben. Talaja nedves. Sok szántóföldjük van.”⁴)

A magyarság dél-oroszlországi tartózkodása idején végbement jelentős változások nem csupán gazdálkodásukon hagytak maradandó nyomot. A szakirodalomban régóta vitatott kérdés a magyar kettős fejedelemség problémája. Mind az arab, mind a bizánci források egyértelműen igazolják, hogy a honfoglalást megelőzően a magyar törzsek élén két fejedelem állott, a szakrális főkirály, a *kende* és a gyakorlati teendőket végző, a seregeknek parancsoló *gyula*. Ugyanezt a kettős fejedelmi rendszert írják le az arab szerzők (Ibn Fadlán, Isztahri, Maszudi) a kazároknál is. Aligha kétséges, hogy a magyar kettős fejedelemség kazár mintára, sőt kazár hatásra jött létre.⁵ Czeglédi Károly újabb kutatásai alapján tudjuk, hogy a nomád kettős fejedelemség intézménye minden esetben felülregeezett társadalmakban jön létre.⁶ A magyarság esetében ezt Biborbanszületett Konstantin tudósítása erősíti meg, amikor munkájának 38. fejezetében az első magyar fejedelem, Levedei hatalomra kerülésének körülményeit mondja el. Eszerint a kazár kagán magához hívatta Levedit, s ezt mondta neki: „Azért hívatunk, hogy mivel nemes származású, értelmes és vitéz vagy és a türkök közt az első, nemzedet fejedelmévé emeljük, és engedelmeskedj a mi szavunknak és parancsunknak.”⁷

A bizánci császár tudósítása és a történeti párhuzamok alapján joggal gondolhatunk arra, hogy az első magyar fejedelmet tulajdonképpen a kazár kagán „nevezte ki” és egyben a kagán helytartója is volt. Ez a hatalmi helyzet bizonyára azután változott meg, amikor a IX. század közepe körül, a kazár polgárháborút, és a lázadó kabarok magyarokhoz való csatlakozását követően jelentősen meglazultak a kazár–magyar kapcsolatok. A magyarság bizonyára ekkor szállásterületét is váltott: a Don–Donyec vidékéről a nyugatibb Prut–Dnyeszter–Dnyeper vidékére, az ún. Etelközbe költözött.⁸ A kazárokkal való szembefordulás, a tőlük távolabbi szállásterület minden bizonnyal a kazár–vazallus főkirály hatalmának gyengülése és a tényleges hatalommal rendelkező alkirály, a gyula pozíciójának megerősödése. A két fejedelem közti hatalmi vetélkedés csak valamikor a 895-ös honfoglalás körüli időtartamban dől el, amikor a teljhatalom Árpád családjának kezébe megy át. (Ne feledjük, hogy a honfoglalást bevezető bolgár–magyar háború idején a bizánciak követe még két magyar fejedellel tárgyal.)⁹

Ugy vélem, hogy az elmondottak nem hagynak kétséget afelől, hogy a magyar fejedelmi hatalom, a törzsek feletti központi hatalom kialakulása a magyarságnál nem a X. század végén, Géza fejedelem uralkodása alatt kezdődik meg, hanem e hosszán tartó folyamat kezdete jóval a honfoglalás előttre, a magyarság kazáriai tartózkodásának idejére nyúlik vissza.¹⁰

³Kristó Gyula nemrég megjelent dolgozatában — Biborbanszületett Konstantin egyik mondatára hivatkozva — a X. század közepi magyarság nomád voltát hangsúlyozta, s úgy vélte, hogy nem perdöntőek a régészet ennek ellentmondó adatai: A X. század közepi magyarság „nomadizmusának” kérdéséhez. *Ethnographia* (1982) 463–474. old. Ezzel szemben Szádeczky-Kardoss Samu és Olajos Teréz rámutatott, hogy téves a forráshely ilyen értelmezése, a szövegben a „nomád” jelző az avarokra vonatkozik: Podljinij szemiszl csaszto osiboscono objasznvajemogo meszta isztocsnjnyka v ktorom gorovriszja o drevnyij vengra. CIFU 6. Studia Hungarica (Bp. 1985) 69–73. old. Magam is úgy vélem — amint ezt korábban egy hozzászólásomban hangsúlyoztam (vö. *Ethnographia* 1974. 599–601. old. —, hogy a honfoglaló magyarság gazdálkodását nem lehetjük meg egyisküán, hiszen adataink kétségtelenül teszik annak összetett voltát. Súlyos módszertani tévedésnek vélem azonban éppen a régészet vallomásának figyelmen kívül hagyását, hiszen az életmód tekintetében ennek adatai talán a legterjedélyesebben tárják elének az egykori valóságot, nagyon gyakran kiegészítik, esetenként helyettesítik az írott kútfők vallomását. A régészeti emlékmények hasznosítása ellen felhozott szempontok — a szerző vélekedésével ellentétben — úgy vélem, esetünkben nem számottevőek (a keltezés bizonytalanságai, az analógiák felhasználásának veszélyei stb.).

⁴A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. Kortársak és krónikások híradásai. Szerk.: Györffy György. 2. kiad. (Bp. 1975) 88. old. ⁵Uo. 96–98. old. A magyar honfoglalás kútfői. Szerk.: Pauler Gyula és Szilágyi Sándor. (Bp. 1900) 217–219., 237–238., 259. old.

⁶Czeglédi Károly: Magyar őstörténeti tanulmányok (Bp. 1985) 97. és 213. old.

⁷A magyarok elődeiről . . . 119. old.

⁸A Levedei és Etelköz területi elhelyezkedéséről újabban kibontakozott vitáról ld. Czeglédi Károly: i. m. 113–128. old. Györffy György: Levedei és Etelköz kérdéséhez. Magyar Nyelv (1984) 385–389. old. Benkő Loránd: A magyarság honfoglalás előtti történetéhez Leved és Etelköz kapcsán. Uo. 389–419. old. Harmatta János: Levedei és Atelkuzu. Uo. 419–431. old. Király Péter: Levedei — Etelköz és szlavizisztikai irodalom tükrében. Uo. 431–439. old. Ligeti Lajos: Levedei és Etelköz. Magyar Nyelv (1985) 1–19. old. Váczy Péter: Etelköz. História (1985). 4. 24–25. old. Vékony Gábor: Levedei meg Atel és Kuzu. Magyar Nyelv (1986) 41–53. old.

⁹A magyarok elődeiről . . . 106. old.

¹⁰Az ekkori Kelet-Európa félnomád népeinek „barbár állam”-ról ld. Györffy György: A magyar állam félnomád előzményei. Nomád társadalmak és államalakulatok. Szerk.: Tókei Ferenc. (Kőrösi Csoma Kiskönyvtár, 18.) (Bp. 1983) 365–390. old.

Ugyanebben az időben, a III—IX. században formálódik ki az a szín pompás, keleti, ún. „palmettás” stílusú művészet is, amelyet a honfoglaló magyarok sirjaiból előkerült ötvöstárgyak szemléltetnek. Ennek a sajátos magyar stílusú művészetnek a kialakulásában késő szasszanida, bizánci, kaukázusi és sztyeppei hatás mutatható ki. Az újabb kutatások fényében azonban a közép-ázsiai szög művészet hatása látszik a legerősebbnek, amely bizonyára nem csupán a kereskedelem révén érvényesült. Az arabok által elfoglalt szög városok kézműveseinek nagy része elmenekült s szétszóródott a szelrőzsa minden irányába. Nagyon valószínű, hogy sokukat a magyar előkelők fogadtak be udvaraikba. Bizonyára ezzel magyarázható, hogy honfoglalás kori ötvöstárgyaink egy részén részletekbe menően kimutathatók a szögdi ötvöshagyományok. Ezen új magyar művészet szembeszökő egysége talán arra utalhat, hogy kiformalódásában éppen a fejedelmi udvar ötvöseinek lehetett döntő szerepe.

Az elmondottak alapján úgy vélem, hogy 895-ben a magyarság olyan társadalmi és gazdasági berendezkedéssel érkezett a Kárpát-medencébe, amely alapvetően különbözött mind a hunokétól, mind pedig az avarokétól. Ráadásul az új haza életföldrajzi viszonyai jelentős mértékben elősegítették a meglepedés folyamatának felgyorsulását, hiszen e területnek csak egy viszonylag kis része alkalmas nomadizálásra. A honfoglalás kori régészeti leletek területi megoszlása is azt sejteti, hogy a nomád hagyományok elsősorban a Felső-Tisza vidékén, a Duna—Tisza közén és a Kisalföldön éltek tovább. Itt kerültek elő zömmel a nomád öltözéket díszítő ötvöstárgyak (tarsolylemezek, korongok stb.) s a nomád hitvilágban gyökerező lovasmestereké. A magyar szakirodalomban ugyan felmerült az az elgondolás is, hogy ezek a leletek a csatlakozott kabarok emlékműve lennének, ennek azonban minden adatunk ellene szól. A jórészt nomád életmódot folytató, társadalmilag a szabad középréteghez tartozó közösségek tagjainak sírjai ezek, akik a kalandozó hadjáratok csapatait alkották, s akik a gazdag zsákmányokból is részesedtek. (Ezért van a sirjaikban oly sok arany- és ezüstdarab.)

A népesség egyre nagyobb hányada azonban belterjesebb állattartással és földműveléssel foglalkozott. Az utóbbi évek régészeti kutatásai nyomán egyre több olyan falutelepülést ismerünk, amelyek kezdetre a X. századra nyúlik vissza. Kétségtelen tehát, hogy a XI. századtól már az írott forrásokból is jól ismert magyar falurendszer kialakulása a X. században indul meg.

A magyar társadalom és a fejedelmi hatalom fejlődése is a keleten megkezdett irányban haladt. Az újabb kutatás fényt derített arra a fontos körülményre, hogy az ún. magyar kalandozó hadjáratok nem egyes törzsek vagy nemzetségek elszigetelt akciói voltak, hanem a *központi hatalom által szervezett hadi vállalkozások*.¹¹ A régészeti leletek egyébként egy igen fontos történeti következtetést sugallnak: a honfoglaló magyarok rendkívül egységes emlékműanyagából nem tudjuk az egyes törzsek hagyatékát elkülöníteni. Ebből alighanem az következik, hogy a Bátorban született Konstantin által nevükben megőrzött 7 magyar törzs a honfoglalás után már nem volt élő politikai egység.

A változó erősségű fejedelmi hatalom tehát a X. században végig — még ha különböző mértékben is — kezében tartotta a különböző vidékeket uraló törzs- és nemzetségfóket.

A honfoglaló magyarság műveltségének még egy fontos részét említem meg: a hitvilágot. A honfoglalók hitvilági elképzeléseinek alapját kétségkívül a keletről hozott samanizmus alkotta, amely a magyar népi hiedelmekben és népmesékben megérte a XX. századot. Mégsem állíthatjuk, hogy a nagy világvallások ismerete távol állt tőlünk. A bezdédi tarsolylemezen — amely bizonyos mértékben még a keleti szállásokon készült — középpont az életfát jelképező palmetta szárai egy görög keresztet fognak közre, kétoldalt pedig egy-egy pásztorrőgnyű látnak, tehát a tálshat, a kereszténység és az iráni zoroasztrizmus jelképeit. A bizánci keresztény hittérítők bizonyára gyakran felkeresték a keleten lakó magyarokat a Kaukázus vidéki onogur püspökség létrehozása után.¹² A Cirill-legenda is azt sugallja, hogy a kereszténység már a honfoglalás előtt sem volt ismeretlen a magyarság előtt.¹³ A honfoglalást követően is számolnunk kell a bizánci ténitők és a helyben talált keresztény szláv lakosság hatásával. 950 körül, Bulcsú és Tormás megkeresztelkedése után, Hierotheosz bizánci püspök ténitő szándékkal jön Erdélybe.¹⁴ A régészeti leletek azt igazolják, hogy Erdélyen kívül főként a Dél-Alföldön és a Tisza mellékén érvényesült elsősorban a bizánci kereszténység hatása. (Nagy számban kerültek itt elő a X. századi sírokban bizánci kereszték.)¹⁵

A nyugati és déli kalandozó hadjáratokban elszenvedett vereségek után Géza fejedelem 973-ban elküldte követét a quedinburgi birodalom gyűlésére, ahol békét ajánlott, s ténitő papokat kért. E sorsdöntő elhatározás az Európába való végleges beilleszkedés szándékát jelezte. Ez a zseniális lépés azonban nem járhatott volna eredménnyel, ha nem egy már zömmel meglepült, társadalmilag erősen rétegzett, szilárd fejedelmi hatalommal rendelkező és a keresztény hittel sem teljesen ismeretlen nép uralkodója teszi meg.

Az elmondottak — úgy vélem — érzékeltetik, hogy az európai társadalmakba való beilleszkedésnek sokkal több feltételével rendelkezett a magyarság, mint előtte bármely keletről nép a Kárpát-medencében. Az idomulás azonban így sem ment tengernyi szenvedés és vér nélkül, s kellett hozzá az a szerencsés történelmi

¹¹ Györfly György: Honfoglalás, meglepedés és kalandozások, Magyar őstörténeti tanulmányok, 143. old. Másiként: *Kristó Gyula*: Az augsburgi csata. (Bp. 1985) 44. old. *Ua.*: Magyar kalandozások — kalandozó magyarok. Fejezetek a régebbi magyar történelemből I. Szerk.: *Makk Ferenc*. (Bp. 1981) 44—46. old. *Ua.*: Magyarország története 895—1301. (Bp. 1985). 22—24. old.

¹² *Moravcsik Gyula*: A honfoglalás előtti magyarság és a kereszténység. Szent István-emlékkönyv II. (Bp. 1938). 205—212. old.

¹³ *A magyarok elődeiről*... 127. old. *Vö. Király Péter*: A magyarok említése a Konstantin-legendában. Magyar Nyelv (1974) I—II. old.

¹⁴ *Moravcsik Gyula*: Görög nyelvű monostorok Szent István korában. Szent István-emlékkönyv I. 391—402. old. *Györfly György*: A kalandozások kora. Magyarország története I./1. (Bp. 1984) 682—684. old.

¹⁵ *Vö. Bálint Csánád*: Az avar kor és honfoglalás kor bizánci vonatkozásainak régészeti kutatása Magyarországon 1970—1980 között. *Antik Tanulmányok* (1983) 124—125. old.

ajándék is, amely egymást követően két olyan zseniális politikai elmét állított a magyar nép élére, mint Géza fejedelem és I. István király, akinek ezredére szóló műve egységes egésznek alkot. Kiváló érzékkel ismerték fel, hogy a nép megmaradását csak a szomszédokhoz való idomulás és az előrevívő történelmi folyamatba való betagozódás biztosíthatja. Akaratukat tüzzel-vassal érvényesítették birodalmukon belül, s külső szövetségeseket is zseniálisan ismerték fel: a hanyatlásnak indult Bizánc helyett a nyugati keresztény világhoz csatlakoztak.

Fodor István

Zalavár 1413. évi kiváltságlevele és mezővárosiasodása

A jobbágyok helyzetében a XV. század elején lényeges változások következtek be. A földművelés fejlődése, a városi piacra való termelés pénzhez juttatta a parasztokat, gazdagabbá tette a falut. Ez azonban fokozta földesuraik kapzsiságát is. Nem elégedtek meg azzal, hogy a parasztok terheik egy részét most már pénzben rótták le, hanem a pénzdók növelésére törekedtek. Ezzel párhuzamosan egyre inkább igyekeztek gátolni a jobbágyok szabad költözködését, akadályozták a parasztközségek önállósági törekvéseit, a mezővárossá válást. E cél érdekében többször intéztek támadást a paraszti földközösségek ellen, s a közös használatú vizek, erdők, legelők kezeléséért pénzt kezdtek követelni.

Tulajdonképpen mi is a mezőváros: latin nevén oppidum? A jobbágyközség és a szabad királyi város közös alakulat. Nagy részük fejletlen, mégis a városi lét legfontosabb ismérveit már magukban sűrítik. Körzetükben a város és a vidék, a mezőgazdaság és az ipar szétválása, a munkamegosztás előrehaladt. Lakosaik többsége állandó jelleggel a piacra termel, illetve közreműködik az áruk piaci cseréjében. Széles körű belső autonómia: szabadság a bíraskodásban, a belső ügyek intézésében: bizonyos katonai erő, és egyéb kiváltságok jártak a címhez.

A jobbágyközség előtt a különféle szabadságjogot nyújtó mezővárossá válás egyik állomása a földesúr által kiadott szabadságlevél volt. 1413. november 1-én adta ki a zalavári apát és konventje a következő oklevelet. „Mi János, isten kegyelméből szent Adorján vértanú zalai monostorának apátja és a konvent, jelen oklevelünk tartalmával emlékeztül adjuk mindenkinek, akit illet, mi együtt érvén egyházunk Zalawar nevű salujának elhagyatottságával és ottlakó jobbágyainknak szegénységével, magunk között alaposan megtanácskozván, egyhangúan elhatároztuk, miután a derék János fia Vörös Mihály és Nagy Pál fia Patren Mihály ottlakó jobbágyaink ezt vállalták, és nemes Stephanus de Gethye, Andreas magnus de Mendzenth et alter Andreas Sajar (Gétyei István, Mindszenti Nagy András és Sásár András) familiárisaink (nemes szolgálk) valamint Petrus de Egri et Petrus de Zeggy (Egri Péter és Szegi Péter) tudomásával, a tiszteendő szerzetes úr Ladislaus de Myle (Milei László) priorsága és Joannes Chernel de Zenthia cab (Szentjakabi Csernel János) egyházunk öre szolgálatának idején, hogy az ott lakó népeinket és jobbágyainkat mindörökre felszabadítván minden szolgálat és földbér alól, terheiket könnyítve örökös szabadsággal ajándékozunk meg. Az e birtokon lakók, valamint jövőben oda települők tehát nekünk és egyházunknak semmi más nem lesznek kötelesek adni, mint minden évben szent Lucia szűz és vértanú ünnepének nyolcadnapján (december 20.) 24 forintot jelenlegi pénzértékben, és egy hizott marhát, amit száz dénárért vásárolhatnak, továbbá Szent Ilona királynő ünnepének nyolcadnapján (május 29.) ugyancsak 24 forintot és egy száz dénár értékű hizott marhát, azonkívül minden porta után egy köböl takarmányt és egy csirkét. Ezenkívül a Zalawarról monostorunkba vezető töltést, két fahíd kivételével, faágakkal illő és jó állapotban kötelesek fenntartani.

Maguk közül bírót választhatnak és állíthatnak, aki a gyűjtogatás, eretnység és más halálos ítélettel járó ügyek kivételével — mely ügyek kizárólag a mi világi tisztartónk ítékezésére tartoznak —, minden egyes pert maguk között ítélettel eldönthet és befejezhet. Az általuk másból indítandó perekben viszont megígérjük, hogy segíteni fogjuk őket.

Aki ezt a jobbágyainknak, adott szabadságot meg merné sérteni, az a mindenható Istennek, a dicsőséges Szűz Máriának, szent Adorjánnak és minden szenteknek bosszúját vonja magára.

Ez ügy emlékeztet és örök erősségére kiadtuk jelen a konventünk hitese fűgő pecsétjével megerősített kiváltságlevelünket. Kelt az úr ezermegyszázötvenharmadik évében, mindszentek ünnepén.

Megfigyelhetjük, hogy az oklevél tartalmazza azokat a fontosabb kiváltságokat, illetve kötelezettségeket, melyek egy földesúri kézen levő mezővárost is érintettek. Tehát éppen a XV. század elején — amikor is a földesurak gátolni igyekeznek parasztjaik önállósági törekvéseit — adta ki az apát a fent idézett oklevelet. Ez a tény számos ellentmondást vet fel.

Megkérdeshetjük, hogy miért érte meg az apátságnak éppen ekkor az oklevél kiadása? A kialakuló és fejlődésnek induló piaci kapcsolatok meggyorsították a pénzgazdálkodás fejlődését. Lehetőség nyílt arra, hogy a paraszt csak egy dologgal foglalkozzon. Ha megfelelő közlegységgel rendelkezett, készműves, iparos válhatott belőle. A termelés szakosodása pedig létrehozta a főszeget. A piacokon már nem csak csere, hanem a pénzgazdálkodásnak köszönhetően adás-vétel is folyt. Ugyanakkor a földesúr követelése is a főszeleg termelésére és piacon való értékesítésére ösztönözték a parasztot. Az egyházat már nem elégitették ki a tizedből